

ПЕРЕДІСТОРІЯ ТА ВІДЛУННЯ ВОЛИНСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ

його відлуння. Дослідження, документи, спогади. 2009. – С. 59–70.

9. Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920–1939 роки / П. Мірчук. – вид. 3-тє, доп. – К. : Укр. вид. спілка, 2007. – 1008 с.

10. Посівнич М. Р. Воєнно-політична діяльність ОУН в 1929–1939 роках / М. Р. Посівнич. – Львів : Центр дослідж. визвол. руху, 2010. – 368 с.

11. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів / М. Сивіцький. переклад з пол. – Т. 1. – 343 с.

12. Скакун Р. «Пацифікація»: польські репресії 1930 року в Галичині / Р. Скакун. – Львів : Вид. Укр. катол. уні-ту, 2012. – 172 с.

Степан Качараба
(Львів)

Еміграційна політика Польщі та її реалізація у волинському воєводстві (1921–1939 рр.)

Серед цілої низки соціально-економічних проблем у міжвоєнній Польщі важливе місце посіла еміграція. Нею було охоплено майже 2 млн поляків, українців, євреїв, німців та інших народів [52, 52]. Особливо значних масштабів еміграційний рух набрав на Волині, яка давала понад 25 відсотків усього переселенського масиву Польської держави. Такі значні показники стали результатом земельного голоду (станом на 1934 р. у Волинському воєводстві було 3552 військові осадниці [7, спр. 379, арк. 8.], які разом із господарствами цивільних осадників обіймали площу 183055 га [39, 127]) та активної еміграційної політики, яку проводили польські урядові кола. Не випадково остання вже тривалий час є предметом уваги історичних розвідок і досліджень. У її вивченні значних успіхів досягнули польські вчені Стефан Дзевульський, Густав Заленцький, Аполенаріуш Зарихта, Едвард Колодзей, Міхал Панкевич, Анна Речинська, Мечислав Шавлеський, Анджей Яжина, Галина Яновська [26, 15–44; 50; 51; 35; 40; 44; 48; 34; 31]. Серед досліджень українських істориків варто відзначити роботи Степана Макарчука, Юрія Макара і Анатолія Шваба, Володимира Трощинського [13; 14; 16]. Проте вони торкалися цієї проблеми тільки принагідно і в контексті загальних праць з історії західноукраїнських земель. Згадані дослідники переконливо довели, що впродовж 20–30-х років уряд Польщі прагнув максимально впливати на еміграційні процеси і в еміграції вбачав «своєрідний клапан безпеки» [29, 10]. Сприяючи їй, власті намагалися зменшити надлишок робочих рук у краї, активізувати морські порти і розвивати власний пасажирський флот, поживавити торгівлю із закордоном, покращити фінансове становище населення, уникнути загострення соціальних конфліктів.

Поза увагою дослідників опинилися регіональні аспекти еміграційної політики,

зокрема на Волині, де вона стала складовою частиною української політики Варшави. Однак, через еміграцію уряд прагнув модифікувати національну структуру регіону на користь поляків, прискорити процес вивільнення земель для військового та цивільного осадництва і, нарешті, сприяти відпливу найбільш фізично здорового й політично активного українського та єврейського елементу.

Для реалізації цих завдань було створено цілу мережу установ у справах міграцій. У грудні 1920 р. у Львові почав діяти Етап Варшавського еміграційного управління (Etap Urzędu Emigracyjnego), який згодом перейменовано на Комісаріат (Komisarjat Urzędu Emigracyjnego) [18, спр. 12, арк. 8]. Він, на певний час, став єдиною установою, що здійснювала контроль над еміграційним рухом не лише у Східній Галичині, а й на Волині та Поліссі. Проте її потенційні можливості були досить обмеженими, тож невдовзі ця установа виявилася неспроможною контролювати постійно зростаючий еміграційний потік. За таких обставин, розпорядженням Ради міністрів від 20 червня 1921 р. утворено Управління посередництва праці та опіки над емігрантами у Луцьку [25, 1921, № 60, роз. 378]. Окрім цілої низки завдань, до його компетенції входило також надання допомоги емігрантам при виїзді з краю, обмін грошей, оформлення виїзних документів, ведення статистики еміграції та рееміграції [31, 347].

Загалом вказане управління не змогло належним чином опанувати еміграційний рух у Волинському воєводстві, звідки, починаючи з 1923 р., рекрутувалося майже 50 відсотків усіх західноукраїнських емігрантів [45, 1927, s. 95]. Як наслідок, 1928 р. згідно з розпорядженням міністра праці і суспільної опіки засновано Експозитуру еміграційного управління (далі – ЕУ) у Бресті, яка контролювала еміграційний рух у Поліському та Волинському воєводствах [23]. У її завдання входило: 1) з'ясовувати, чи особа, що має намір емігрувати, може бути визнана емігрантом і видавати посвідчення на закордонні паспорти; 2) контролювати діяльність мореплавних товариств; 3) викривати злочини, пов'язані з нелегальною агітацією і вербуванням емігрантів; 4) надавати інформації про імміграційні приписи і господарські умови країн імміграції; 5) наглядати за наймом робітників для роботи за кордоном [30, 4344].

Правовим актом, який унормував діяльність еміграційної адміністрації у Польщі загалом та на Волині зокрема, стало розпорядження президента країни І. Мосцицького «Про еміграцію» від 11 жовтня 1927 р. [25, 1927, № 89, Роз. 799], що мало характер еміграційного закону. На думку польської дослідниці Галини Яновської, цей документ «узасаднив старі приписи, не змінюючи ані структури, ані форм і методів діяльності чинних еміграційних інституцій» [31, 348]. Загалом більшість дослідників характеризують його позитивно. Водночас у ньому відобразився указ президента Польщі Станіслава Войцеховського від 14 грудня 1925 р. «Про винятковість польських портів для еміграції» [25, 1925, № 129, Роз. 916]. Згідно з ним, перевезення емігрантів мореплавними компаніями могло здійснюватися тільки через порти Гданськ і Гдиню. Це було надзвичайно

невигідно для тих, хто емігрував особливо із Волині, оскільки звідси подорож у країни Америки тривала на десять днів довше ніж з інших європейських портів [12, 1925, 25 черв.]. Зате кошти, які витрачали емігранти, очікуючи на пароплави, залишалися в Польщі. Полегшити реалізацію цього завдання мав Еміграційний синдикат, що був утворений у січні 1930 р. як кооператив з обмеженою відповідальністю із основним капіталом 858 тис. злотих. Із цієї суми 600 тис. злотих становила частка Державного скарбу і 258 тис. злотих – 20 концесіонованих у Польщі мореплавних товариств [19, спр. 1, арк. 23]. Його головним завданням була «допомога емігрантам перед виїздом і під час подорожі, зокрема: надання відповідних інформацій, сприяння при отриманні необхідних документів, посередництво у придбанні залізничних і корабельних квитків, допомога під час отримання кредитів, полегшення всіх формальностей на батьківщині і за кордоном» [9, спр. 9, арк. 19].

Від початку свого існування ця інституція, виконуючи урядові настанови, розгорнула широкомасштабну діяльність на Волині. Станом на осінь 1930 р. вона відкрила відділення та агентури в Луцьку, Ковелі, Рівному, Любомлі, Володимирі, Горохові, Костополі, Корці, Здолбунові, Дубні, Кременці [19, спр. 6, арк. 8]. Характерно, що в жодному з них, як і в управлінні Синдикату, українці не було [20, спр. 11, с. 32]. Це означало, що еміграція із Волинського воєводства перебувала під повним контролем поляків.

Поступово Синдикат зумів цілковито опанувати еміграційний рух на всій території держави. За таких обставин, 21 червня 1932 р. президент Польщі І. Мосцицький видав указ про ліквідацію ЕУ та всіх його експозитур [20, спр. 10, арк. 5]. У 1933 р. розпорядженням президента ліквідовано всі державні управління посередництва праці, а їхні повноваження передано Фонду безробіття і загальним адміністративним органам [25, 1933, № 84, Roz. 621]. Після цього єдиним органом у справах еміграції залишився Еміграційний синдикат.

Загалом створений на Волині еміграційний апарат став інструментом реалізації еміграційної політики польських властей у регіоні. Умовно її можна поділити на два періоди: 1) 1919–1928 рр.; 2) 1929–1939 рр., кожен із яких мав свої певні особливості. У ході першого періоду урядові кола прагнули створити в очах громадськості думку, що «еміграція є злом неминучим» [35, 78] і часто-густо маскували свої наміри під гаслом опіки над емігрантами, впродовж другого – їхня політика щодо груп емігрантів набрала відверто наступального характеру і повністю відповідала вимогам національної політики режиму «санації». Однак незмінним для всього міжвоєнного двадцятиліття було прагнення уряду через еміграцію непольських елементів добитися зміцнення становища поляків (*polskiego stanu posiadania*), що уможливило б швидку інтеграцію Волині до складу Польщі.

Для досягнення поставленої мети урядові кола Варшави особливе місце відводили заокеанській еміграції українців, євреїв, німців та інших народів. В той

же час, вони намагалися протидіяти їхній реєміграції. Вже у 1920 р. уряд ужив заходів для опанування міграційних рухів. Як свідчать документи, у травні 1920 р. Міністерство праці і суспільної опіки в листі до цивільного управління Волині вимагало всестороннього сприяння масовому еміграційному рухові єврейського населення [13, 138].

Від прагнення контролювати міграційні рухи польська влада швидко перейшла до відвертої стимуляції переселення за океан українців та євреїв. Про це йшлося в листі голови військової призовної комісії Поліського воєводства до воєводи Станіслава Довнарівича. У ньому перелічено категорії осіб, яким заборонено еміграцію, але «що стосується громадян іудейського віровизнання, що прагнуть на постійно переселитися в Америку, Сирію чи Палестину, то їм виїзду не утруднювати» [3, д. 248, л. 71]. Однак найбільше значення для зростання еміграційного потоку в Західній Україні мало розпорядження ЕУ, видане у червні 1921 р. Згідно з ним мореплавним компаніям дозволено відкрити свої представництва у 20 містах Польщі, серед яких у Рівному [21, спр. 15, арк. 1–2]. Їхні чиновники досить швидко зуміли залучити до справи вербування емігрантів значну кількість субагентури, яка за винагороду вела агітаційну роботу серед населення, закликаючи емігрувати в США, Канаду та країни Латинської Америки. При цьому слід зауважити, що еміграційна агітація в Польщі була законодавчо заборонена, але стосовно Волині ця заборона була зведена до рівня паперової фікції [49, 1925, 8 listopada]. З цього приводу, депутат польського сейму Яків Войтюк відзначав: «По усій Західній Україні розгулюють сотні еміграційних агентів, що користуються всесторонньою підтримкою польського уряду і прагнуть вивезти робітників і селян із загарбаних Польщею українських земель» [12, 1925, 25 черв.]. Результати діяльності агентури на Волині виявилися досить швидко. Згідно зі статистичними даними в 1923 р. з Польщі емігрувала в заокеанські країни 127421 особа, майже третина з них була вихідцями із Волинського воєводства [45, 1927, s. 95]. Така ситуація повністю відповідала інтересам польських урядових кіл. Проте на їхню подальшу еміграційну політику в регіоні значний вплив справив прийнятий у США в 1924 р. «закон Джонсона». Згідно з ним «річний контингент іммігрантів для кожної країни становив 2 відсотки від загальної кількості осіб даної національності, що перебували в Сполучених Штатах за переписом 1890 р.» [1, 40]. Це означало, що кожного року в країну могло бути допущено 164 667 осіб. Квота визначена Польщі становила лише 5982 особи [24, 32]. Такі обмежувальні заходи щодо імміграції вжив також уряд Канади [44, 162]. За таких обставин польські урядові кола стали відверто підтримувати еміграцію євреїв у Палестину, протегуючи створення різних сіоністських організацій і товариств [4, д. 2351, л. 6]. Крім цього, при мовчазній згоді властей агентура мореплавних товариств розпочала серед населення краю агітацію за еміграцію в Аргентину, Бразилію, Парагвай, Мексику, на Кубу, де вони потрапляли в руки злочинних елементів. З цього приводу в документах указувалося: «На мексиканському

узбережжі діють озброєні злочинні угруповання, які нападають на емігрантів у віддалених місцевостях з метою грабунку, а щоб приховати сліди злочинів вбивають їх і кидають у море» [18, спр. 422, арк. 2]. У найбільш трагічному становищі опинилися емігранти на Кубі. Сюди в 1924 р. переселилася з Польщі 2481 особа, серед яких тільки 10 відсотків поляків, а решта євреї та українці із західноукраїнських воєводств [36, 73]. Їхнє становище викликало занепокоєння громадськості і стало предметом обговорення в сеймі. У промові з цього приводу депутат Я. Войтюк звернув увагу уряду на потребу вжити негайних заходів для повернення польських громадян із вказаного регіону [12, 1925, 25 черв.]. Так ж думки висловлювали й інші депутати. Зрештою уряд спромігся виділити 5 тис. злотих на допомогу емігрантам на Кубі й відрядив туди з інспекційною метою польського консула в Нью-Йорку Станіслава Звольського [36, 74]. Однак такі заходи не могли суттєво вплинути на ситуацію. Більше того, агентура мореплавних компаній, користуючись з бездіяльності польської влади стала діяти на Волині як у власній вотчині, що привело до вибуху в 1926 р. «аргентинської гарячки». У цьому році в Аргентину переселилося з Волинського воєводства – 2598 осіб, що було найбільшим показником серед усіх воєводств Польщі [43, 1927, z. 1, s. 26]. Крім цього, значних масштабів у 1926 р. набрало переселення в Канаду. Еміграційне напруження на Волині досягнуло свого апогею у 1928 р., коли в заокеанські країни з Волинського воєводства переселилося 6670 осіб (з усієї Польщі 64 581 осіб) [46, 1932, z. 1, s. 103]. Але правлячі кола Варшави і не думали зупинитися на досягнутому. У листопаді 1928 р. в Міністерстві праці та суспільної опіки Польщі відбулася конференція, на якій прийнято рішення «сприяти еміграції непольських елементів з південно-східних і східних повітів Волині» [35, 125]. Для реалізації цих планів передбачалася фінансова допомога Державного сільськогосподарського банку. Крім цього, дозволено вербування емігрантів приватним спілкам, передусім Колонізаційному товариству, яке в лютому 1929 р. отримало від уряду бразильського штату Еспіріту Санту концесію на 50 тис. га землі, де було засновано колонію «Білий орел» («Orzeł Biały») [41]. У ній товариство зобов'язалося оселити впродовж весни 1800 родин. Одночасно у Варшаві закладено кооператив «Польська колонія», якому дозволено організувати переселення в Перу [38, 26]. Така політика польської влади викликала цілком справедливе обурення західноукраїнської громадськості. З цього приводу відомий галицький політик, депутат сейму Степан Баран писав: «Польський уряд спрямовує українську еміграцію до Бразилії, щоб нас у краї ослабити. Триває агітація за переселення в штат Еспіріто Санту (Бразилія) і навіть в Перу. Є це тропічні регіони, зовсім непридатні для наших поселенців» [12, 1929, 26 берез.]. Однак на подібні зауваження Варшава не реагувала. З приходом до влади в Польщі у квітні 1929 р. «уряду полковників» на чолі з Казимежом Світальським започатковано радикальні зміни в еміграційній політиці «режиму санації» [37, 336]. Новий

міністр праці і суспільної опіки Александр Пристор і директор ЕУ Болеслав Наконечников-Клюковський обіцяли «енергійно впливати на збільшення кількості емігруючих з краю» [35, 132]. При цьому особлива увага зверталася на збільшення еміграції євреїв і «слов'янських меншин» зі східних кресів. Землі, що їх залишили українці та білоруси, призначалися польським осадникам, переселеним із Центральної Польщі [28]. Для реалізації вказаних настанов ЕУ в 1929 р. надало дозвіл на ведення еміграційного промислу на Волині майже усім концесіонованим в Польщі мореплавним компаніям, які відкрили тут 24 відділення [5, д. 1336, с. 120]. Їхні агенти розгорнули в регіоні небувалу агітацію за еміграцію в країни Латинської Америки, стверджуючи при цьому, що тільки в Перу «має бути переселено 50 тис. родин» [49, 1929, 14 kwietnia]. Це привела до зростання кількості емігруючих в окремих регіонах Західної України. Так, у 1929 р. із Волинського воєводства переселилося за океан 9945 осіб [46, z. 1, s. 102–103].

За таких умов польська влада здійснили спробу взяти еміграцію під свій повний контроль. У лютому 1930 р. уряд скупив більшість акцій данського мореплавного товариства «Східно-Азіатська компанія» і утворив першу польську корабельну лінію «Gdynia – Ameryka» [18, спр. 50, арк. 4]. У зверненні ЕУ з цього приводу відзначалося: «Експозитури ЕУ і Державні управління посередництва праці зобов'язані надавати допомогу тим емігрантам, що мають намір подорожувати пароплавами польської лінії і захищати її інтереси» [5, д. 1335, л. 75 об]. На практиці це означало, що агентура компанії «Gdynia – Ameryka» як і, зрешті, інших мореплавних товариств отримала право на визиск населення під покровительством влади. З огляду на світову економічну кризу і низьку економічну кон'юнктуру в заокеанських країнах заохочення селянства до еміграції мало відверто злочинний характер. На це звертав увагу у виступі під час обговорення бюджету на 1930–1931 рр. український депутат польського сейму Дмитро Паліїв. Він, зокрема, зазначив: «Те, що відбувається зараз в еміграції не можна назвати, інакше ніж торгівлею живим товаром. Тисячі агентів нишпорять, мов гієни, на Волині, Поліссі і Галичині, вмовляючи українське населення емігрувати в Перу. Закон забороняє будь-яку агітацію на користь еміграції. Але ж дотепер, ми ще не чули, щоби хоча одна людина була покарана за таку діяльність» [22, спр. 519, арк. 1].

У 1931 р. світова економічна криза досягнула найвищої позначки. У США на кожну тисячу працівників припадало 75 безробітних, у Канаді – 41 безробітний [46, 1931, z. 1, s. 368]. За таких обставин надзвичайно зросла рееміграція. У вказаному році з Польщі емігрувало в заокеанські країни 11 770 осіб, а повернулося назад 7233 особи [46, 1934, z. I, s. 38]. Така ситуація явно не відповідала інтересам польського уряду і він почав застосовувати щодо реемігрантів-українців та євреїв положення закону від 20 січня 1920 р. Згідно з ним польське громадянство могла отримати особа, яка щонайменше 10 років

постійно проживала в кордонах Польської держави [25, 1920, № 7, роз. 44]. Такі приписи мали відверто дискримінаційний характер і викликали осуд української та єврейської громадськості [12, 1932, 22 черв.].

В умовах зростання безробіття країни Америки стали вживати енергійних заходів для обмеження або навіть зупинення імміграції. У 1931 р. уряд Канади повністю припинив імміграцію до країни [17, 1931, 15 трав.], Аргентина, Бразилія та Перу підвищили плату за імміграційні візи та вступний податок [27, 23]. Об'єктивно це привело до різкого скорочення еміграційного потоку і зниження прибутків Еміграційного синдикату. Прагнучи компенсувати втрати, його агенти вдавалися до відверто злочинського ошукування населення. «На Волині, писала газета «Український емігрант», відкрито новий спосіб обману, який полягав у рекрутації селян до японської армії. Зголошений підписував декларацію і давав від 10 до 30 дол., в залежності від того, у якому роді військ хотів служити. Кілька десятків селян повірили обманцям і подалися до Гданська, де розміщувалася японська військова місія» [17, 1932, 31 трав.]. Зловживання агентів мореплавних товариств у 1931 р. на Волині були настільки значними, що директор ЕУ Б. Наконечников-Клюковський дав вказівку керівникові Брестської експозитури ЕУ перевірити діяльність усіх бюро інформацій та відділів Польського еміграційного товариства [2, д. 5, л. 95]. Однак, злочинна діяльність агентури приносила свої результати. Навіть у 1932 р., коли еміграційна кон'юнктура в Польщі знизилася до мінімуму, із Волинського воєводства у заокеанські країни переселилося 809 осіб [46, 1933, з. 1, с. 43]. Однак такі показники явно не влаштовували владні структури. З огляду на це, міністерство закордонних справ (МЗС) у січні 1933 р. наказало Міжміністерській еміграційній комісії (МЕК) з'ясувати такі питання: 1) у який спосіб належить використати еміграцію національних меншин для зміцнення становища поляків (*polskiego stanu posiadania*); 2) на які терени слід спрямувати переселення слов'янських меншин; 3) які заходи потрібно вжити для популяризації ідеї еміграції серед національних меншин [31, 363]. Це означало, що урядові кола Варшави виявляли неабиякий інтерес до розв'язання вказаних проблем. Задля їх реалізації вжито всіх можливих засобів. Як свідчать архівні матеріали, агенти Еміграційного синдикату в 1933–1934 рр. буквально засипали Волинське воєводство рекламними оголошеннями із викладом умов переселення в Аргентину, Бразилію, Перу, Парагвай. В окремих місцевостях вони поширювали чутки про можливість емігрувати в Маньчжурію, Ліберію, Марокко, на Кіпр. «Охочих до виїзду негайно записують за плату від 2 до 5 дол.», – писала газета «Діло» [12, 1935, 24 берез.]. Для реалізації планів збільшення еміграції до Південної Америки МЗС у 1935 р. через підставних осіб заснувало осадницькі акціонерні спілки в Аргентині і Бразилії. Крім цього, у Варшаві утворено акціонерну спілку «Міжнародне осадницьке товариство» (МТО) з акційним капіталом 500 тис. злотих, із яких 50 відсотків мав покрити Державний

сільськогосподарський банк і 50 відсотків – МЗС [35, 205]. Однак найбільших зусиль для посилення еміграції національних меншин на цьому етапі докладала заснована в 1924 р. Морська і колоніальна ліга (МКЛ) [47, 13–15]. З її ініціативи і за підтримкою МЗС у 1937 р. Союзу громадських організацій опіки над емігрантами у Львові надано напівофіційний статус. На першій конференції цієї проурядової структури відзначалося: «Благо Польської держави вимагає, щоб заохочувати еміграцію, з одного боку, єврейського населення, «руського» і українського – з другого, а польського – тільки в необхідних масштабах і під контролем властей» [10, спр. 3293, арк. 4–5]. За таких обставин МЗС у 1937 р. розробило перший таємний план еміграційної політики, який мав «запевнити польському елементові кількісну й економічну перевагу в Польщі» [35, 204]. З огляду на це запропоновано домагатися посилення еміграції українців до Бразилії, Аргентини та інших країн Південної Америки. Єврейське населення планувалося скеровувати переважно до Палестини. На проведення цієї акції передбачалося виділити 21 млн злотих [35, 204]. Усе це фактично означало, що агентура мореплавних товариств отримала від польських властей благословення на ведення еміграційного промислу. Для того, щоб добитися бажаних показників, агенти поширювали найнеймовірніші чутки про країни імміграції. На Поліссі та Волині вони стверджували, що «маршал Юзеф Пілсудський ще за життя купив землю в Бразилії, щоб створити емігрантам рай у теплому краї» [35, 262–263]. У Волинському воєводстві агентура Еміграційного синдикату розбурхала справжню «парагвайську гарячку». При цьому охочим емігрувати повідомлялося про те, що в «Парагваї вони отримають 45 га землі, безплатне харчування та лікарську допомогу впродовж трьох місяців» [2, д. 2, л. 2]. В умовах земельного голоду подібні обіцянки відігравали визначальну роль. Не випадково у 1937 р. з Волині емігрувало в Парагвай 3174 особи, що становило 60 відсотків усієї польської еміграції у цю країну [46, 1938, т. XVIII, с. 25]. Серед емігрантів переважали українці віком від 20 до 39 років [42, 1937, з. IV, с. 415]. Висловлюючи занепокоєння постійно зростаючим переселенням, тогочасна преса вказувала: «Еміграційний психоз й еміграційна гарячка, штучно підтримувана брехливими агентами, затемнює здоровий глузд. Овечий гін опановує чимраз ширші кола нашого хліборобського населення. І так як стадо баранів без думки летить за передніми шарами у пропасть, подібно і наші люди за намовою і порадою якихось пройдисвітів чи власних продажних агентів їдуть в незнане й на непевне, стають іграшкою в руках спекулянтів» [15].

У 1938 р. латиноамериканські країни, передусім Бразилія і Аргентина, стали вживати заходів для обмеження імміграційного потоку з Європи, зокрема з Польщі. У зв'язку з цим «Prasa і Opieka Społeczna» зазначала: «Країни імміграції прагнуть запевнити собі у потрібній кількості здоровий і посідаючий значні матеріальні засоби сільськогосподарський елемент. Як наслідок постійна еміграція стає дуже коштовною і вимагає значних грошових сум. Емігрувати може не безземельний і

малоземельний, але селянин, що посідає певний капітал, котрий і в Польщі добре собі “радить”» [42, 1938, z. IV, s. 418–419]. Подібні застереження не вплинули на позицію в еміграційному питанні «санаційних» політиків. Більше того, у лютому 1939 р. голова МЕК, державний секретар МЗС Мирослав Арцішевський стверджував, що «незважаючи на негативну кон’юнктуру необхідно і надалі розвивати заморську еміграцію, особливо еміграцію національних меншин» [35, 210]. З огляду на це МЕК у 1939 р. виділила кредит у сумі 170 тис. злотих для продовження осадницької акції в Аргентині, Парагваї і Бразилії. Однак початок Другої світової війни перешкодив реалізації цих планів.

В еміграційній політиці польських властей важливе місце посідала континентальна еміграція, яка за своїми масштабами не поступалася переселенню в заокеанські країни. Найбільша кількість польських сезонних робітників у міжвоєнне двадцятиліття направлялася у Францію. Умови заробітчанства у цій країні регулювала польсько-французька конвенція від 5 вересня 1919 р. [25, 1920, № 41, роз. 246]. Згідно з нею Французька місія в Польщі встановлювала контингент робітників на кожний рік, а польський уряд визначав воєводства, де мала проводитися їх індивідуальна та сукупна рекрутації. Прагнучи недопустити до сезонної еміграції українців та євреїв ЕУ у більшості випадків не виділяло контингенту на західноукраїнські воєводства, або ж він був мізерним. Так, у квітні 1924 р. Французька місія повідомила про рекрутацію в серпні 4090 польських робітників для робіт у промисловості і на шахтах. З цієї кількості на Волинське воєводство виділено контракт на 60 осіб. У зв’язку з такою ситуацією одна із газет писала: «Польське міністерство праці одноосібно визначає кількість робітників і околиці з яких можна виїжджати на заробітки. При цьому не враховується, що найбільший голод праці є на українських землях і встановлює для деяких повітів до смішного малу квоту і то лишень у Львівському воєводстві. Населення Станіславівського, Тернопільського, Волинського і Поліського воєводства зовсім позбавлене права на заробіткову еміграцію» [8]. Така позиція урядових кіл привела до того, що в 1922 р. із трьох воєводств Східної Малопольщі у Францію емігрувала 121 особа [21, спр. 207, арк. 1], тоді як з усієї Польщі – 29 840 осіб [33, 6]. Ситуація залишалася майже без змін і в наступні роки. Не випадково, що в період від 1919-го до 1939 р. серед усього загалу польських заробітчан у Франції українці, євреї та німці становили 2 відсотки [32, 102].

Поруч із Францією важливе місце в континентальній еміграції з Польщі посідала Німеччина. У період від 1919-го до 1925 р. еміграція в цю країну мала нелегальний характер. У січні 1926 р. між урядами обох держав укладено тимчасову угоду, а 24 вересня 1927 р. конвенцію у справах сільськогосподарських робітників [30, 302–328]. У цих документах польська сторона застерегла за собою право визначати повіти, в яких мала відбуватися рекрутація заробітчан [30, 320]. Це мало надзвичайно негативні наслідки для Західної України. Так, у 1926 р. у Польщі передбачалося рекрутувати 60 тис. осіб [49, 1925, 8 listopada],

з яких на західноукраїнські воєводства виділено 2 тис. осіб (Яворівський, Рава-Руський, Жовківський повіти) [11, спр. 87, арк. 24 зв.]. У 1928 р., з огляду на небувалу повинь на Підкарпатті, до участі в еміграції до Німеччини допущено населення шести повітів Станіславівського воєводства: Долинський, Стрийський, Калуський, Станіславівський, Тлумацький, Жидачівський, звідки передбачалося рекрутувати 2600 осіб [17, 1928, 12 трав.]. Загалом у 1928 р. на сезонних роботах у Німеччині перебувало 85 375 польських громадян [46, 1932, з. 1, s.102], серед яких тільки 2302 українці і 87 євреїв. Що стосується воєводств, то з Волинського на заробітках було 11 осіб [45, 1930, s. 32]. Аналізуючи ці показники, С. Баран в одному з дописів до газети «Діло» вказував, що їхнє порівняння «дає нам повну картину польської еміграційної політики відносно нашого народу» [12, 1929, 27 берез.]. Така ситуація викликала серйозне занепокоєння української громадськості. У зв'язку з цим Д. Паліїв, виступаючи на одній із сесій польського сейму, відзначав: «У Польщі є край, з якого взагалі заборонено емігрувати і в Німеччину, і в Францію. Це – Волинь. І не тому, що там благополуччя і немає бажаючих поїхати на заробітки. Волинь розглядається як виключно державна лабораторія для еміграційного експерименту в Перу і Бразилію» [22, спр. 519, арк. 1].

Загалом еміграційна політика Польщі на Волині була покликана сприяти зміцненню становища поляків у регіоні. Для досягнення поставленої мети тут було створено надзвичайно розгалужений еміграційний апарат, підконтрольний, на відповідних етапах, Міністерству праці і суспільної опіки та Міністерству закордонних справ. Останнє у 30-х роках санкціонувало появу низки проектів стимуляції заокеанської еміграції українців, євреїв, німців та інших народів. Водночас польські власті чинили перешкоди сезонній еміграції населення західноукраїнських воєводств у Францію, Німеччину та інші європейські країни. Відверто антиукраїнського та антиєврейського характеру еміграційна політика Варшави на Волині набрала в період світової економічної кризи, коли емігруючі заздалегідь були приречені на поневірвання і визиск.

Список використаних джерел та літератури

1. Баграмов Л. Иммигранты в США / Л. Баграмов. – М. : Изд-во ИМО, 1957. – 159 с.
2. Брестский областной государственный архив (Республика Беларусь), ф. 377, оп. 1, д. 2, д. 5.
3. Брестский областной государственный архив (Республика Беларусь), ф. 2001, оп. 4, д. 248.
4. Брестский областной государственный архив (Республика Беларусь), ф. 2026, оп. 1, д. 2351.
5. Брестский областной государственный архив (Республика Беларусь), ф.1, оп. 4, д. 2351, д. 1335.
6. Брестский областной государственный архив (Республика Беларусь), ф. 2082, оп. 1.
7. Волинський обласний державний архів, ф.46, оп. 4, спр. 379.
8. Громадський голос (Львів). – 1926 – 13 берез.
9. Державний архів Івано-Франківської області, ф. 260, оп. 1, спр. 9.
10. Державний архів Львівської області, ф. 1, оп. 34, спр. 3293.
11. Державний архів Львівської області, ф. 7, оп. 3, спр. 87.
12. Діло (Львів). – 1925–1935.
13. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских

землях в період імперіалізму / С. А. Макарчук. – Львів : Вища шк., 1983. – 258 с.

14. Макар Ю., Шваб А. Передумови еміграції з Волині в 1920–1930 рр. / Ю. Макар, А. Шваб // Питання історії нового і новітнього часу : зб. наук. ст. – Вип. 4, ч. 1. – Чернівці : Зелена Буковина, 1995. – С. 48–59.

15. Новий час (Львів). – 1938. – 9 квіт.

16. Трошинський В. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище / В. П. Трошинський. – К. : Альтернативи, 1994. – 188 с.

17. Український емігрант. – Львів, 1985–1932.

18. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, (ЦДІАЛ України), ф. 422, оп. 1, спр. 12, 50, 422.

19. ЦДІАЛ України, ф. 799, оп. 1, спр. 1, 6.

20. ЦДІАЛ України, ф. 430, оп. 1, спр. 10–11.

21. ЦДІАЛ України, ф. 802, оп. 1, спр. 15, спр. 207.

22. ЦДІАЛ України, ф. 344, оп. 1, спр. 519.

23. Biuletyn Urzędu Emigracyjnego w Sprawach Migracji i Osadnictwa. – Warszawa, 1928. – 15 listopada.

24. Brożek A. Polonia amerykańska (1854–1939) / A. Brożek. – Warszawa, 1977.

25. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1920–1933.

26. Dziewulski S. Kwestja emigracji / S. Dziewulski // Ekonomista. – 1925. – T. 1.

27. Fogelson S. Wędrowniki międzynarodowe na tle kryzysu gospodarczego / S. Fogelson // Statystyka Pracy. – 1935. – Z. 1.

28. Gazeta Warszawska. Warszawa. – 1930. – 3 kwietnia.

29. Głabiński S. Emigracja i jej rola w gospodarstwie narodowym / S. Głabiński – Warszawa, 1931.

30. Iwanowski S. Prawo o emigracji w Polsce / S. Iwanowski, K. Mamrot. Warszawa. – 1929.

31. Janowska H. Emigracja z Polski w latach 1918–1939 / H. Janowska // Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych (XVIII–XX w.). – Warszawa, 1984.

32. Janowska H. Polska emigracja zarobkowa we Francji (1919–1939) / H. Janowska. – Warszawa, 1964.

33. Jurkiewicz S. Polski ruch migracyjny, jego organizacja i zamierzenia na najbliższą przyszłość / S. Jurkiewicz. – Warszawa, 1929.

34. Jarzyna A. Polityka emigracyjna / A. Jarzyna. – Lwów, 1933.

35. Kołodziej E. Wychodźstwo zarobkowe z Polski 1918–1939 / E. Kołodziej. – Warszawa, 1982.

36. Kula M. Emigracja polska na Kubie w okresie międzywojennym / M. Kula // Przegląd Polonijny. – Wrocław ; Warszawa, 1975. – Z. 2.

37. Landau Z. Zarys historii gospodarczej Polski / Z. Landau, J. Tomaszewski. – Warszawa, 1999.

38. Lepecki M. Wschodnie Peru czyli Montanja / M. Lepecki // Kwartalnik Instytutu Naukowego do Badań Emigracji i Kolonizacji. T. I. – Warszawa, 1929.

39. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921–1939. Warszawa : Wydawnictwo PAN, 1988.

40. Pankiewicz M. Problem emigracji w Polsce / M. Pankiewicz. – Warszawa, 1935.

41. Polesie. Brześć nad Bugiem. – 1931. – 17 maja.

42. Praca i opieka społeczna. – Warszawa, 1937–1938.

43. Przegląd Emigracyjny. – Warszawa, 1927.

44. Reczyńska A. Emigracja z Polski do Kanady w okresie międzywojennym / A. Reczyńska. – Wrocław, 1986.

45. Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1927–1930.

46. Statystyka Pracy. – Warszawa, 1931–1938.

47. Stendig S. Polska a Palestyna / S. Stendig. – Warszawa, 1935.

48. Szawleski M. Polityka emigracyjna / M. Szawleski. – Warszawa, 1926.

49. Wychodźca (Warszawa). – 1925–1929.

50. Załęcki G. Polska polityka kolonialna i kolonizacyjna / G. Załęcki. – Warszawa, 1925.

51. Zarychta A. Emigracja Polska 1918–1931 i jej znaczenie dla państwa / A. Zarychta. – Warszawa, 1933.

52. Żarnowski J. Społeczeństwo Polski międzywojennej / J. Żarnowski. – Warszawa, 1969.